

Nada Zečević

ROD, POSJED I NOVAKINJE: SAMOSTAN SV. KLARE U COPERTINU I INTEGRACIJA OBITELJI KASTRIOTI U TALIJANSKI JUG (16. – 18. STOLJEĆE)*

Nada Zečević
Department of History &
Centre for the Study of the Balkans
Goldsmiths University of London
London

UDK 272-788-051-055.2(450.7Copertino)“15/17”
[272-788:929.7] (450.7Copertino)“15/17”(091)
Izvorni znanstveni rad
Primljeno: 14. 9. 2022.
Prihvaćeno: 28. 6. 2023.
DOI: 10.21857/moxpjhzj4m

U ovom se radu usredotočujem na odnose moći za koje se naslućuje da su se odvijali tijekom 16. i 17. stoljeća unutar zidina ženskog samostana sv. Klare u Copertinu u blizini južnotalijanskog grada Leccea. Taj je samostan zadužila plemićka obitelj Kastrioti, čiji su preci emigrirali u Italiju iz Albanije tijekom kasnih šezdesetih godina 15. stoljeća, nakon smrti njihova vođe Jurja Kastriotija Skenderbega i kasnijega osmanskog osvajanja te regije od strane Osmanlija. Pretraživanje društvenog podrijetla časnih sestara i njihovih obiteljskih veza, kako je zabilježeno u dokazima lokalnog bilježnika koji uvelike nadopunjuju obiteljske i crkvene raštrkane izvore, svjedoči o skrivenim napetostima i sukobima u toj zadužbini. Obiteljska ambicija da kontrolira samostan preko svojih opatica i lokalnih obiteljskih saveza, akumulirano samostansko bogatstvo i obrazovanje dobro su odražavali unutarnje odnose samostana, kao i obiteljske strategije integracije, najprije u lokalno zemljišno plemstvo, zatim u ranonovovjekovnu građansku zajednicu grada.

Cljučne riječi: Kastrioti, samostan sv. Klare u Copertinu, plemstvo, rani novi vijek

* Ovaj je članak nastao tijekom rada na projektu *MIGWEB: A Comparative Diachronic Analysis of Post-Byzantine Networks in the Early-modern Europe (15th-18th c.)*, koji je financirao program Europske unije *Horizon 2020 research and innovation program* pod ugovorom Marie Skłodowska Curie (br. 747 857). U članku je predstavljena doručena verzija mog izlaganja na simpoziju pod naslovom *Migrations, Institutions, and Intimate Lives: New Agendas in the History of Migration and Gender* održanog na sveučilištu u Bristolu (13. i 14. travnja 2018.). Dugujem posebnu zahvalnost prof. emer. Trevoru Deanu sa sveučilišta u Roehamptonu za njegove ljubazne komentare vezane za promjene koje su pogodile urbana društva kasnosrednjovjekovnog i ranonovovjekovnog talijanskog juga.

Samostani koje je utemeljilo srednjovjekovno i ranonovovjekovno plemstvo bili su mjesta složene interakcije u kojoj su se ambicije obitelji osnivača da kontroliraju svoje pokroviteljstvo često sukobljavale s crkvenim ambicijama da te nadarbine podvrgnu katoličkoj hijerarhiji. Idealnu sliku samostana kao zatvorenih, osamljenih i skladnih mjesta, udaljenih od sfera ovozemaljskog svijeta, mogli su dodatno pokvariti svjetovni odnosi koji su stvarali različite napetosti unutar svetih zajednica ili ih čak dovodili do ruba otvorenog sukoba.¹ U ovom radu fokusiram se na žensku monašku kongregaciju svete Klare u Copertinu (u blizini južnotalijanskog grada Leccea) i njezine odnose moći zabilježene između 16. i 18. stoljeća. Ovaj samostan je darivala plemićka obitelj Kastrioti, čiji su preci doselili u Italiju iz Albanije tijekom kasnih šezdesetih godina 15. stoljeća, nakon smrti njihova vođe Jurja Kastriotija Skenderbega (17. siječnja 1468.) i kasnijega osmanskog osvajanja te regije (1476. – 1477.). Svjedočanstvo o osnutku samostana i njegovu vrhuncu krajem 16. i 17. stoljeća pokazuje da je to mjesto bilo otvoreno za smještaj pripadnica lokalne elite, ali također sugerira da su Kastrioti bili iznimno ambiciozni u izravnom upravljanju svojom zadužbinom, dovodeći u pitanje crkvene strukture kojima je samostan nominalno bio podvrgnut. Je li ta ambicija nastala samo zbog zajedničke patrimonijalne brige ili se, možda, može promatrati kao rezultat fokusiranije strategije kojom je emigrantska obitelj pokušala afirmirati svoj položaj u lokalnom društvu? Kako bih odgovorila na to pitanje, u ovom ću radu slijediti dokaze o interakcijama između obitelji koja je darivala, samostana, njegovih crkvenih sufragana i lokalnog

¹ Za orijentaciju među obilnom literaturom o ženskim samostanima na talijanskom jugu, vidi: Antonella Ambrosio, *La vita quotidiana in un monastero femminile di Napoli alla fine del Quattrocento: la documentazione 'a registro' del monastero dei SS. Pietro e Sebastiano*, *Rassegna storica salernitana*, n.s., sv. 23, br. 1, Salerno 2006., str. 35–60; Silvia Mantini, *I monasteri femminili all'Aquila in età moderna*, u: *Settecento abruzzese: eventi sismici, mutamenti economico-sociali e ricerca storiografica: atti del convegno L'Aquila 29-30-31 ottobre 2004*, ur. Raffaele Colapietra – Giacinto Marinangeli – Paolo Muzi, Aquila 2007., str. 795–844; Elisa Novi-Chavarría, *Monache e gentildonne: un labile confine: poteri politici e identità religiose nei monasteri napoletani: secoli XVI–XVII*, Milano 2001.; Helen Hills, *Cities and Virgins: Female Aristocratic Convents in Early Modern Naples and Palermo*, *Oxford Art Journal*, sv. 22, br. 1, Oxford 1999., str. 31–54; Gabriella Zarri, *Gender, religious institutions and social discipline: the reform of the Regulars*, u: *Gender and society in Renaissance Italy*, ur. Judith C. Brown – Robert C. Davis, London – New York, 1998., str. 193–212; *Donne e fede: santità e vita religiosa in Italia*, ur. Gabriella Zarri – Lucetta Scaraffia, Rome – Bari 1994.; *Luoghi sacri e spazi della santità*, ur. Sofia Boesch Gajano – Lucetta Scaraffia, Turin 1990., str. 381–390; Carla Russo, *I monasteri femminili di clausura a Napoli nel secolo XVII*, Napoli 1970. Među radovima koji se bave monastičkim patronstvom plemstva, usp. *Negotiating community and difference in medieval Europe: gender, power, patronage, and the authority of religion in Latin Christendom*, ur. Katherine Allen Smith – Scott Wells, Leiden 2009.; *Female Monasticism in Early Modern Europe: an interdisciplinary view*, ur. Cordula Van Wyhe, Burlington, 2008.) (novo je izdanje izdao Routledge 2016.); *Moines et monastères dans les sociétés de rite grec et latin*, ur. Michel Dmitriev – Pierre Gonneau – Jean-Loup Lemaître, Geneve 1996.; B. Valle – E. Royle, *A Case Study of Noble Ecclesiastical Patronage: the Scrope Family, c. 1300–1500*, Hull 1984. Iako se specifično ne bave talijanskim jugom, ove studije su izrazito korisne u razumijevanju generalnih uzoraka redovničkog života i patronstva: *Women in the Medieval Monastic World*, *Medieval Monastic Studies*, sv. 1, ur. Janet Burton – Karen Stöber, Turnhout 2015.; Karen Stöber, *Late Medieval Monasteries and their Patrons: England and Wales, c. 1300–1540*, Woodbridge – New York 2007. Vidi, i: Francesca Medioli, *L'Inferno monacale di Arcangelo Tarabotti*, Torino 1990.

okruženja *extra muros* koji je uključivao različite laičke slojeve Copertinova društva. Službenih dokaza koji dolaze iz samostana o njegovim svjetovnim odnosima nema u izobilju, što je i razumljivo s obzirom na samu prirodu samostanske klauzure i njene težnje da ograniči kontakte časnih sestara s vanjskim svijetom. Iz tog razloga, moj fokus će biti na dokumentima koje izdaje gradski javni bilježnik; ti dokumenti jasno pokazuju da je samostan, usprkos svojoj formalnoj ograđenosti, imao različite dugotrajne veze sa svjetovnom sredinom. Iako se ta dokumentacija može činiti marginalnom za monašku zajednicu, u ovom slučaju ona nam daje vrlo važnu potvrdu dinamike svjetovnih kontakata kongregacije, nagovještavajući da su čak i njezine unutarnje interakcije – obično predstavljene kroz izmišljena stereotipna izvješća o idealnom monaškom životu u mirnoj klauzuri, kontemplaciji i siromaštvu – bile, zapravo, pod značajnim utjecajem različitih svjetovnih čimbenika i okolnosti.² Dokumentarna priroda tih notarskih akata čini ih općenito pouzdanima i “objektivnima”, iako ponekad i oni mogu biti dvosmisleni, posebice kada ističu različite laičke percepcije kongregacije i njezinih pokrovitelja. Zbog toga ću u svojoj analizi te dokaze također uskladiti s izvješćima drugih lokalnih izvora, među kojima su posebno informativni rodoslovni odnosi Kastriotijevih i zapisi crkvenih sufragana samostana.

Na inicijativu Alfonza Kastriotija (iz takozvane grane “Branai/Granai”, fl. 1545.), čin nadarbine sv. Klare u Copertinu održan je 11. travnja 1545.³ Alfonzo je bio potomak brata najpoznatije ličnosti obitelji, Jurja Kastriotija Skenderbega (oko 1405. – 1468.), albanskoga teritorijalnog magnata iz 15. stoljeća koji je u kršćanskom svijetu naširoko slavljen zbog svog otpora Osmanlijama.⁴ Skenderbeg je bio formalni vazal aragonskih vladara u Napulju, Alfonsa V. (1442. – 1458.) i njegova sina Ferrantea

² Mnoštvo ovih svjedočanstava čuva se u Državnom arhivu u Lecceu (Archivio di Stato di Lecce). Ovdje iskazujem svoju zahvalnost dr. Massimu Antonucciju i gospodici Mariji Rosariji Finnochito iz tog arhiva, za njihovu pomoć koju su mi iskazali šaljući mi elektroničke kopije dokumenata relevantnih za moje istraživanje.

³ Relacija notara iz 1713. čuva se u arhivu Archivio del Convento di S. Maria della Grottella u Copertinu, kao iz *Il castello ed il centro antico de Copertino: note per un studio storico-urbanistico*, prir. Antonio Novembre – Giuseppe Fiorillo, Copertino 1989., str. 50. Vidi isto: Paola Nestola, *La santità femminile: San Giuseppe da Copertino tra culto popolare e culto elitario*, *L'Idomeneo*, sv. 6, Salento 2004., str. 33–34. Novi – Chavarria, *Monache e gentildonne*, str. 59, referira se na: Annamaria Facchiano, *Monachesimo femminile nel Mezzogiorno medievale e moderno*, u: *Il Monachesimo femminile in Italia dall'alto medioevo al secolo XVII a confronto con oggi: Atti del VI Convegno del “Centro di Studi Farfensi,” Santa Vittoria in Matenano, 21–24 settembre 1995*, ur. Gabriella Zarri, Cariano 1997., str. 169–191, gdje se nadarbina spominje kao jedan od općih primjera borbi između suprotstavljenih strana, gradske administracije, kraljevske administracije i lokalne baronijalne elite.

⁴ Oliver Schmitt, *Skanderbeg. Der neue Alexander auf dem Balkan*, Regensburg 2009.; Constantin Marinescu, *La politique orientale d'Alfonse V d'Aragon, roi de Naples (1416–1458)*, Barcelona 1994.; Momčilo Spremić, *Vazali kralja Alfonsa Aragonskog (Vassals of King Alfonso Aragon)*, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, sv. 12, Beograd 1974., str. 455–469; Constantin Marinesco, *Alphonse V, roi d'Aragon et de Naples, et l'Albanie de Scanderbeg*, Paris 1923.; Francesco Cerone, *La politica orientale di Alfonso di Aragona*, *Archivio storico per le provincie napoletane*, sv. 27, Napoli 1902., str. 3–93, sv. 28, 1903., str. 154–212; Charles Hopf, *Chroniques gréco-romanes: inédites ou peu connues, pub. avec notes et tables généalogiques*, Berlin 1873., str. 533.

(1458. – 1494.), pa je nakon njegove smrti 1468. i kasnijeg jačanja osmanskog pritiska na obiteljsko područje u Albaniji, Skenderbegov sin Ivan našao utočište u Aragonskom kraljevstvu u južnoj Italiji, kamo su ga slijedili njegovi rođaci i klijentela. Ondje je obitelj dobila posjede, titule i povlastice u regiji Puglia, polažući pravo na vodstvo svih albanskih emigranata nastanjenim na talijanskom jugu. Koristeći se bračnim vezama i rodbinskom solidarnosti, Ivan i njegovi potomci potom su se povezali s lokalnim plemstvom, razvivši nekoliko kadetskih ogranaka obitelji tijekom sljedećih nekoliko stoljeća – Branai/Granai, Gagliano, Salignano, Arigliano – uključujući i preživjele grane od Ruffana i Napulja. Neposredno prije osnutka samostana, Alfonzo Kastrioti, tada već titulirani markiz od Atripalda, dodao je svojoj imovini stari anžuvinski dvorac u Copertinu – robusni vojni kompleks koji mu je potvrđen kao feudalna investitura za njegovu odanost španjolskim Habsburgovcima, koji su u to vrijeme kontrolirali Kraljevstvo u Napulju.⁵ U tom je razdoblju grad Copertino već ušao u svoje “zlatno” doba, a njegova urbana zona služila je kao središte uspješne trgovine maslinovim uljem i regionalnim poljoprivrednim proizvodima. Sredinom 15. stoljeća grad je pokazivao humanistički izgled, posebno vidljiv i u njegovom vjerskom okruženju. Pod utjecajem tradicije bizantskih kultova, obližnje rimokatoličke biskupije Narda i još jednog klaritinskog samostana u susjedstvu (*Clarisse di Nardò*, osnovan u doba Hohenstaufena, oko 1256.), do kraja 16. stoljeća Copertino je imao već šest značajnih samostanskih kompleksa, uključujući tu i Alfonzovu zadužbinu sv. Klare.⁶

Alfonzova monaška zadužbina bila je navodno rezultat njegove dugogodišnje želje da osnuje samostan koji bi primio časne sestre željne da slijede ideale i propise koje su postavili sveti Franjo i njegova sljedbenica, sveta Klara.⁷ Osnivanje samosta-

⁵ Mario Cazzato, *I Castriota tra Gagliano, Gallipoli e Lecce*, Il Bardo 1997.; Isti, *Gli ultimi Castriota in Copertino, e il loro palazzo*, La Città 1996.; I Castriota Scanderbeg: Albero Genealogico, pregled svih grana dostupan je na: <http://www.giovanpanzera.it/dati/alberi/continuo/Castriota.htm>. Ova genealogija nije potpuna; većinom se fokusira samo na starije članove/grane obitelji, dok im nedostaju mlađi članovi obitelji koji se spominju u javnim notarskim izvorima. Drugu genealogiju obitelji izradio je Giovanni Panzera kako bi predstavio poveznice obitelji; taj prilog, ponovno, nije potpuno precizan (usp. <http://www.giovanpanzera.it/dati/alberi/cascata/Castriota.pdf>), ali pokušava smjestiti u genealoško stablo mlade članove roda i čak, uobičajeno, “zaboravljene” ženske rođakinje. O Copertinu tijekom srednjovjekovnog i ranonovovjekovnog razdoblja, vidi: Enzo Strafella, *Copertino: Storia e cultura. Dalle origini al Settecento*, Cavallino 2013.; Isti, *La Contea di Copertino nel contesto feudale del Mezzogiorno*, San Cesario di Lecce 2012.

⁶ Prema “Onciario” katastru iz 1746., populacija Copertina brojala je 522 ognjišta, s ukupno 1927 stanovnika. Vidi: Mario Spedicato (prir.), *Copertino in epoca moderna e contemporanea, vol. IV: il catasto onciario del 1747: Demografia, economia e società*, Nardò 2002. Procjene iz 18. stoljeća izračunale su da je negdje oko 50 žena živjelo u samostanu, od kojih je više od 30 uzelo redovnički zavjet. Za općenitu situaciju o brojama u ženskim samostanima u Napulju, usp. Christopher F. Black, *Church, Religion and Society in Early Modern Italy*, Hound Mills, Basingstoke 2004., str. 150–165; Russo, *I monasteri femminili*. Za biskupiju Narda, Emilio Mazarella, *La sede vescovile di Nardò: dall'origine ai nostri giorni*, Galatina 1972.

⁷ Ovaj termin korišten je za opatice višeg statusa, koji je ostao nepromijenjen i nakon redovničkih zavjeta. U nekim samostanima, specifično se odnosi na zborne opatice, usp. Helen Hills, “Enamelled with the Blood of a Noble Lineage”: Tracing Noble Blood and Female Holiness in Early Modern Neapolitan

na se dogodilo u Alfonzovu dvorcu u Copertinu, gdje je Marija, žena njegova sina Antonija, bila domaćin događaja u svojim privatnim prostorijama, čime je utrt put neposrednoj privrženosti žena Kastrioti obitelji tom pokroviteljstvu. Darovnicu je ovjerio gradski javni bilježnik Bernardino Bove, a u prilog važnosti tog čina svjedoči nazočnost kraljevskog suca Roberta Caputa i nekoliko franjevaca iz Barlette.⁸ Slično kao i u mnogim drugim primjerima plemićkog pokroviteljstva u franjevačkim samostanima kasnosrednjovjekovnoga talijanskog juga, sv. Klara u Copertinu bila je smještena unutar središnje urbane zone grada (ali izvan vojnog kompleksa sa središtem u Alfonzovu utvrđenom dvorcu!), razvijajući se duž sjeveroistočne strane stare crkve Annunziate, koja će uskoro postati dio samostanskog kompleksa.⁹ Samostan je bio na svom vrhuncu u prvoj polovici 17. stoljeća, a njegov pad koincidirao je s propadanjem gradskog gospodarstva tijekom 18. stoljeća i dinastičkom smjenom na prijestolju u Napulju, kada su francuski Bourboni zamijenili španjolske Habsburgovce (1734.), da bi bio zatvoren 1810. zbog "francuske [Napoleonove] supresije" crkvenih institucija Kraljevstva.¹⁰

Spominjanje časnih sestara u dokumentu o osnivanju samostana sugerira Alfonzovu namjeru da svoju zadužbinu profilira kao elitno utočište za lokalne djevojke i žene višeg društvenog statusa,¹¹ jačajući tako njihov ugled, ali i utjecaj nji-

Convents and Their Architecture, *Church History: Studies in Humanities and Culture*, god. 73, br. 1, Cambridge 2004., str. 19.

⁸ Za druge primjere aristokratskih zadružbina koje su se nalazile unutar zidova fortifikacija, vidi: Marilena Modica – Sara Cabibbo, *La santa dei Tomain, Storia di suor Maria Crocifissa (1645–1690)*, Torino 1989.

⁹ Giovanni Greco, *Il monastero di S. Chiara a Copertino*, Copertino 1994.; Carolina Carluccio, *Il monastero e la città*, Salerno 1983. Urbana rezidencija i prostorna organizacija moći Kastriotija u Copertinu, uključujući njihovo samostansko pokroviteljstvo, odgovara modelu feudalne urbanizacije u španjolskom Napulju i preobrazbi njegove ruralne elite, vidi: Renato Bordone – Guido Castelnuovo – Gian Maria Varanini, *Le aristocrazie dai signori rurali al patriziato*, Roma 2004.

¹⁰ Samostan je službeno zatvoren 29. studenog. Godine 1826. ponovno je otvoren, ali je tada bio domom muške monastičke zajednice *San Salvatore e Morti*. O zatvaranju lokalnih samostana pod Napoleonom, usp. Oronzo Mazzotta, *I conventi soppressi in Terra d'Otranto nel decennio francese (1806–1815)*, Bari 1996.

¹¹ Nakon Tridentskog koncila, monastička klauzura implicirala je strogu izolaciju časnih sestara (stavljanje velikog naglaska na njihovo djevičanstvo) unutar samostana i opća stroga ograničenja njihove fizičke interakcije s vanjskim svijetom. To stanje, međutim, često je bilo dovođeno u pitanje obiteljskim mrežama časnih sestara i njihovim društvenim vezama, posrednicima i drugima koji su posjećivali samostane, u čemu samostan sv. Klare u Copertinu nije iznimka. Za te uvjete, vidi: Th. A. Buckley, *The Canons and Decrees of the Council of Trent*, London 1851., sekcija 25, pogl. 5 (Concerning Regulars and Nuns), str. 216–230. Općenito o tome problemu, vidi: Gabriella Zari – Christiane Klapisch-Zuber, *La clôture des religieuses et les rapports de genre dans les couvents italiens (fin XVI e – début XVII e siècles)*, *Clio: Femmes, Genre, Histoire*, br. 26, Rome 2007., str. 37–59; Raymondo Creytens, *La riforma dei monasteri femminili dopo i decreti tridentini*, u: *Il Concilio di Trento e la riforma tridentina: atti del convegno storico internazionale*, Rome – Freiburgh 1965., pogl. 1, str. 45–84; Isti, *La giurisprudenza della Sacra Congregazione del Concilio nella questione della clausura delle monache (1564–1576)*, *Apollinaris*, sv. 37, Vatican City 1964., str. 251–285. Kastrioti su već bili dobro povezani s franjevačkim redom (Alfonzov brat Giovanni bio je pokrovitelj njihove muške samostanske zajednice Santa Maria di Casole u okolici Copertina), a to, zajedno s činjenicom da su klarise bile jedini redovnički red koji je od svog početka podliječio strogoj disciplini, mogao je biti dodatni razlog povezanosti nadarbine s franjevcima.

hovich obitelji u lokalnim plemićkim krugovima.¹² Čini se da su njegove ambicije da afirmira obitelj potvrđene i činjenicom da je u prvim godinama nakon osnutka samostana glavna skupina redovnica dolazila izravno iz obitelji Kastrioti: s. Camilla i s. Isabella, obje su tvrdile da su kćeri Pirra Kastriotija, te s. Giulia i s. Giovanna, koje se u notarskim dokumentima spominju kao rođene sestre (ali nejasno povezanih s Pirrovom granom).¹³ Druge redovnice zabilježene u samostanu tijekom tog razdoblja pripadale su lokalnoj aristokraciji, koja je bračnim vezama bila usko povezana s Kastriotima.¹⁴ Međutim, u jednoj ulozi časne sestre Kastrioti iz prve generacije samostana očito su bile privilegiranije od onih koje nisu bile podrijetlom iz te obitelji – tri od četiri njih obnašale su ulogu opatice. Prva koja se u tom svojstvu spominje bila je s. Camilla (19. studenog 1561.) koja je na tom položaju ostala do 1564.¹⁵ kada ju je zamijenila s. Giulia Kastrioti, a tijekom 1569. njihova druga bliska rođakinja, s. Isabella.¹⁶ Iz dokumenata nije jasno zašto je s. Camilla izabrana za opaticu prije svojih ostalih rođakinja, pa se može samo pretpostaviti da je njezin izbor bio posljedica dugog trajanja njezine profesije, kao i njene dobi – kao što je bila praksa zabilježena i u drugim redovničkim zajednicama toga vremena – umjesto privjenstva njezine obiteljske grane.¹⁷

¹² Usp. Novi-Chavaria, *Monache e gentildonne*, str. 13; Gabriella Zarri, *Monasteri femminili e città (secoli XV–XVIII)*, u: *La Chiesa e il potere politico dal Medioevo all'età contemporanea, Storia d'Italia, Annali 9*, ur. G. Chittolini – G. Miccoli, Torino 1986., str. 366–367; Pietro Stella, *Strategie familiari e celibato sacro in Italia tra '600 e '700, Salesianum*, sv. 41, Rome 1979., str. 73–109; Pio Paschini, *I monasteri femminili in Italia nel '500*, u: *Problemi di vita religiosa in Italia nel Cinquecento*, Padua 1960., str. 31–60. O bogatstvu i demografiji ženskih samostana u Italiji, vidi: Zarri, *Dalla profezia alla disciplina (1450–1650)*, str. 185–186, 193; Merry E. Wiesner, *Women and Gender in Early Modern Europe*, Cambridge – New York 2008., str. 207–252; Giovanna Paolin, *Lo spazio del silenzio. Monacazioni forzate, clausura e proposte di vita religiosa femminile nell'età moderna*, Pordenone 1998., str. 17–18.

¹³ Svjedočanstvo da su s. Giulia i s. Giovanna bile sestre može se pronaći u arhivu u Lecceu: Archivio di Stato di Lecce, Notaio Russo Antonio (1559–1594) (dalje: ASLe, RA), fol. 23v–26r (22. siječnja 1566.); dokumenti su, međutim, nejasni o njihovom ocu, a obiteljska genealogija ih ne spominje zajedno, niti bilo kojeg od njihovih izravnih predaka (usp. bilj. 5). S. Isabella zabilježena je kao opatica 29. lipnja 1569., kao u: ASLe, RA, fol. 160v–165v. Potvrda njezine izravne loze sa s. Camillom zabilježena je u: ASLe, RA, fol. 143r–144v (10. srpnja 1574.). Kao i u slučaju dviju prije spomenutih časnih sestara, postojeće obiteljske genealogije nisu uvjerljive o točnom genealoškom položaju dviju potonjih sestara prema glavnoj obiteljskoj grani ili bilo kojem drugom rođaku (primjerice, od Piro Kastrioti, izvanbračni bratski nećak utemeljitelja samostana, Alfonza).

¹⁴ Za sličan “unutarnji” krug koji se sastoji od zadužbinara i njihovih obiteljskih saveza, vidi: Silvia Evangelisti, *Rooms to Share: Convent Cells and Social Relations in Early-Modern Italy, Past and Present*, 1. Supplement, Oxford 2006., str. 61. O lokalnoj eliti, vidi: Vincenzo Naymo, *Gli stati feudali nel Regno di Napoli: economia, società e governo del territorio in età moderna*, Soveria Mannelli 2013.; Mariantonietta Visceglia, *Territorio, feudo e potere locale: Terra d'Otranto tra Medio Evo ed età moderna*, Napoli 1998.

¹⁵ S. Camilla je ipak mogla biti izabrana u godinama prije 1561. jer tridentska ograničenja trajanja te pozicije još nisu bila primjenjivana u tom razdoblju.

¹⁶ ASLe, RA, fol. 145v–146v; ASLe, RA, fol. 175v–178v; ASLe, RA, 143r–144v.

¹⁷ Kako je istaknuo Russo, *I monasteri di clausura*, slično se dogodilo u drugim kongregacijama koje su uzdržavale plemićke zadružbine.

Vodeći položaj časnih sestara Kastrioti u nadarbinama njihove obitelji uvelike se poklapao sa širim regionalnim trendom, prema kojemu su samostanskim baštinama lokalne aristokracije upravljale opatice podrijetlom iz obitelji zadužbinara.¹⁸ Ova "dinastizacija" samostanskog patronata već je bila dobro poznata strategija kojom je europsko srednjovjekovno plemstvo koristilo kako bi osiguralo svoju kontrolu nad domenama koje je dodijelilo Crkvi.¹⁹ Takvo je razmišljanje, međutim, dovelo u pitanje kanonske propise koji su pravo pokroviteljstva nad sakralnim ustanovama (*ius patronatus*) formalno dodijelili samo Rimokatoličkoj crkvi i njezinim biskupima – u ovom slučaju, samostan sv. Klare u Copertinu samostanu u obližnjem gradu Nardu.²⁰ Prema tim propisima, Kastrioti su mogli uživati vlasnička prava u svojoj zadužbini, a ona su se dalje mogla segmentirati u *ius patronatus personale* (pravo pokrovitelja kao takvog) i *ius patronatus reale* koje je dopuštalo *de facto* posjedovanje imovine povezane sa stvarnim patronatom – ipak, njihova nadarbina morala je biti podložna određenom dopuštenju (*concessio, licentia, gratia*) mjesnog biskupa ili neke druge više instance rimokatoličke crkvene hijerarhije. Drugim riječima, Kastrioti, kao pokrovitelji sv. Klare u Copertinu, mogli su slobodno pridonositi samostanskom gospodarstvu svojom imovinom ili koncesijama prihoda (*ius dotandi*); uživali su osobna počasna pokroviteljska prava koja su im dopuštala sudjelovanje u velikim samostanskim svečanostima, zagovornim molitvama, misama spasenja i spomendanima predaka te su ta prava mogli trajno prenijeti na nasljednike (*ius hereditarium*) – ali nisu imali pravo imenovati opatice da upravljaju svojom nadarbinom. Taj je uvjet posebno bio propisan odredbama Tridentskog sabora (1545. – 1563.) kojima je Rimokatolička crkva željela učvrstiti samostansku disciplinu i ograničiti djelovanje plemićkih obiteljskih, društvenih i gospodarskih mreža u "gentrifikaciji" samostanskih zajednica.²¹ Sve do sredine sedamdesetih godina 16. stoljeća, međutim,

¹⁸ Novi – Chavarria, *Monache e gentildonne*, str. 57–59; Facchiano, *Monachesimo femminile*, str. 180; Francescho Gioacchino D'Andrea, Il monastero napoletano di S. Chiara secondo I registri dell' Archivio di Stato di Napoli, *Archivium Franciscanum historicum*, sv. 80, Quaracchi 1987., str. 39–78. Usp. Gabriella Zarri, From Prophecy to Discipline, 1450–1650, u: *Women and Faith: Catholic Religious Life in Italy from Late Antiquity to the Present*, ur. Lucetta Scaraffia – Gabriella Zarri, Cambridge, MA, 1999., str. 85, također primjećujući demografski porast kao opći čimbenik koji je potaknuo strategije aristokratske kontrole samostana, kao i povezane ekonomske pritiske na lokalne aristokrate. O ulozi opatica među sestrama sv. Klare, vidi: Bert Roest, *Order and Disorder: The Poor Clares between Foundation and Reform*, Leiden – Boston 2013., str. 260–269.

¹⁹ Barbara J. Hager, Get thee to a nunnery: Female religious claustration in medieval Europe, *Ethology and Sociobiology*, god. 13, br. 5–6, New York 1992., str. 385–407. Usp. Daniel Baernstein, *A Convent Tale: a history of Sisterhood in Spanish Milan*, New York 2002. O procesu dinastizacije u svjetlu odluka Tridentskog koncila, vidi: Silvia Evangelisti, Wives, Widows, and Brides of Christ: Marriage and the Convent in the Historiography of Early Modern Italy, *The Historical Journal*, god. 43, br. 1, Cambridge 2000., 241 i br. 30; Gigliola Fragnito, Gli Ordini religiosi tra Riforma e Controriforma, u: *Clero e società nell'Italia moderna*, ur. Mario Rosa, Bari 1992., str. 115–205.

²⁰ Mario Mennona, *Nardò e Gallipoli: storia delle diocesi in oltre seicento anni (1387–2013)*, Galatina 2014.

²¹ Usp. *The canons and decrees of the sacred and oecumenical Council of Trent*, prir. i preveo J. Waterworth, London 1848., pogl. 25, doc. 5–7, str. 240–242, objava online preko projekta povijesnih tekstova u Hanoveru http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1545-1545_Concilium_Tridentinum_Canons_And_De

nema dokaza da su se te odredbe primjenjivale u samostanu sv. Klare, budući da lokalni biskup Nardòa nije pokušao smijeniti prve tri opatice iz obitelji Kastrioti ili ih zamijeniti kandidatkinjama iz drugih obitelji, što sugerira da su zadužbinari iz obitelji Kastrioti, premda nisu mogli imenovati opatice po vlastitom izboru, i dalje uživali *ius presentandi* u samostanu sv. Klare, dok je biskup zadržao "ekskluzivno" crkveno pravo postavljanja opatica po izboru obitelji. Takav je dogovor očito bio rezultat strateškog "pregovaranja" interesa između laičke obitelji zaštitnika i lokalnih crkvenih struktura. Povoljno održavajući ravnotežu moći između Kastriotija i biskupa od Nardòa, ova je "strategija", međutim, morala opteretiti prve opatice teškom zadaćom balansiranja između ambicija svoje obitelji i lojalnosti koju su nominalno dugovale lokalnom biskupu.

Kako bi ublažile ovaj pritisak, opatice iz obitelji Kastrioti očito su se okrenule rodbinskim vezama, razvijajući mrežu putem koje su mogle suptilno osigurati kontrolu obitelji nad kongregacijom i favorizirati svoju lozu u kritičnim situacijama. Opatica Giulia (zabilježena na položaju između 1564. i 1576., s kraćim prekidom tijekom 1569.),²² naprimjer, brinula se za svoju prethodnicu, s. Camillu, sve do njezine smrti (nakon 12. srpnja 1574.), također pomažući u privatnim financijskim poslovima svoje druge rođakinje, s. Giovanne i štiteći s. Isabellu (koja je također mogla biti opatica kratko tijekom 1569.) od financijskog duga.²³ U to je opatica Giulia uključila i drugu rodbinu, redovnice iz tamošnjih talijanskih obitelji, među kojima su s. Aurelia Zurlo, s. Chiara Imbeni i s. Sigismunda Camerario,²⁴ preko kojih je mogla dodatno aktivirati i solidarnost njihovih lokalnih saveza, među kojima su bile obitelji Verdesca, Strafella, Alemanno, Boyle, Stefagnoli i Morello (*Morelli*).²⁵ Značajno je da su sve te obitelji predstavljale "stare" aristokratske krugove Copertina, čija se moć temeljila na zemljišnim posjedima i vojnoj feudalnoj lojalnosti vladajućim dinastijama sredn-

crees_EN.pdf. Više o gentrifikaciji samostana u posttridentskom razdoblju, vidi: Hills, *Enamelled with the Blood*, str. 1–40.

²² Mogućnost da su dvije Giulije Kastrioti djelovale kao opatice samostana u tom razdoblju ukazalo je izvješće o vizitaciji biskupa Nardòa iz 1719., gdje je citiran natpis na kongregacijskom groblju, koji spominje opaticu Giuliju već kao pokojnu 1566. (JULIA CONDIDIT ILL.MA ABBATISSA/DEVOTA UT COELUM ANIMAS CORPO/RA FERRET HUMUS/MDLXVI), prema: Oronzo Mazzotta – Mario Spedicato, *Copertino in epoca moderna e contemporanea*, vol. III: *Le fonti ecclesiastiche*, tom. I: *Le visite pastorali*, Copertino 1977., 388.

²³ ASLe, RA, fol. 76r–78v (27. ožujka 1576.); fol. 70v–74r (27. ožujka 1576.); fol. 160r–161v (17. kolovoza 1577.); usp. ASLe, RA, fol. 22r–24r (27. siječnja 1565.). S. Camilla spominje se kao živa i da živi u samostanu 12. srpnja 1574., kao u: ASLe, RA, fol. 143r–144v. O sposobnostima opatica, usp. Francesca Meddioli, *La clausura delle monache nell'amministrazione della congregazione romana sopra i regolari*, u: *Il monachesimo femminile*, str. 249–282.

²⁴ O raznim vrstama te, u osnovi endogamske, obiteljske razmjene, vidi: Gérard Delille, *Famille et propriété dans le Royaume de Naples (XVe-XIXe siècle)*, Rome – Paris 1985., str. 269–272.

²⁵ Usp. Castrioti genealogy, pod br. 6. Za razliku od njegove privrženosti obiteljskim bračnim savezima u lokalnoj sredini Copertina, njegov brat Achille bio je usmjeren na savezništvo s kneževskom obitelji Sanseverino. Veze Castriota s tim obiteljima bile su višestruke. Naprimjer, Pardo Kastrioti, sin Skenderbegova unuka Fernanda, bio je u braku sa Stefagnolijima, dok su njegovi sinovi Giovanni i Alessandro bili oženjeni damama iz obitelji Verdesca i Strafella, udavši svoju sestru Feliciju za lokalni ogranak obitelji.

jovjekovnog i ranonovovjekovnog Kraljevstva u Napulju (Normani, Hohenstaufen, Anžuvinci, Aragonci, španjolski Habsburgovci).²⁶

Obiteljska mreža opatica Kastrioti također je uključivala neke muške “posrednike”. To su uglavnom bile svjetovne osobe (ponekad i religiozne, ali rijetko), regrutirane iz lokalnih obiteljskih saveza Kastriotija, da upravljaju gospodarstvom samostana ili da zastupaju interese kongregacije prema vanjskom svijetu.²⁷ Jedan od prvih ekonoma samostana, Bernardo iz klana Verdesca, kojeg je s Kastriotijima povezivalo više brakova, spominje se početkom šezdesetih godina 16. stoljeća, dok je prokurator samostana, koji se spominje otprilike u isto vrijeme, bio Giovanni Antonio od Caputa, mještalinin čija je obitelj također bila povezana s Kastriotijima ženidbenim vezama. Od 11. studenog 1561. Giovanni je zamijenio franjevački opservant Fr. Giovanni Boyli iz Nardòa, koji je u samostan uveo članice vlastite obitelji (sestru Angelu zaređenu u samostanu 16. svibnja 1563. i rođakinju Liviju), da bi ih kasnije zamijenili i drugi prokurator – opet, svi povezani s Kastriotijima brakovima i obiteljskim uzdržavanjem (npr. Alemanno, Gramboj itd.).²⁸

Mreža temeljena na rodbinskoj solidarnosti značajno je poduprla opatice Kastrioti u njihovu čuvanju samostanskog *mondoaldusa* za sve redovnice sv. Klare u Copertinu,²⁹ ali također im je pomogla u manipulaciji imovinom samostana na način koji je pogodio njihovoj obitelji. Ta je imovina stvarala dugoročan stabilan

²⁶ Za opću sliku prilika u kraljevstvu, Vincenzo Naimo, *Gli „stati“ feudali nel Regno di Napoli: economia, società e governo del territorio in Età moderna*, Soveria Manelli 2013.

²⁷ Općenito govoreći, Tridentski koncil nametao je strogu žensku klauzuru, utječući tako na obiteljske i društvene veze redovnica izvan samostanskih zidina. S ovog aspekta, uključivanje muških rođaka činilo se korisnom strategijom za održavanje postojećih obiteljskih mreža aktivnima, vidi: Marilyn Dunn, *Nuns, Agents and Agency: art patronage in the post-Tridentine Convent*, u: *Patronage, Gender and the Arts in Early-Modern Italy: Essays in Honor of Carolyn Valone*, ur. Katherine A. McIver – Cynthia Stollhans, New York 2015., str. 127–151. Za korištenje prokuratora od strane aristokratskih obitelji u cilju kontrole samostanskih nadarbina, na primjeru Venecije, vidi: Anna Rapetti, *La formazione di un'aristocrazia: monache e monasteri femminili a Venezia tra IX e XIII secolo*, *Anuario de Estudios Medievales*, god. 44, br. 1, Barcelona 2014., str. 227–228.

²⁸ ASLe, RA, fol. 5r–6r; fol. 25r–28r; fol. 29v–31r; fol. 61v–62v; fol. 92r–93v; fol. 121r–122v; fol. 202v–206v; ASLe, RA, fol. 145v–146v, isto spominju kao ekonomu Massenzija Alemanna i Agostina Veteru (svibanj 1563.), kao i Diomeda Capota (11. prosinca 1563.), i Tiberija Gramboya, samostanskog prokuratora (11. kolovoza 1562.). Gramboyevo podrijetlo i veze nejasni su, budući da je on možda bio izdanak francuske obitelji koju su Anžuvinci doveli sobom i oplemenili u Kraljevstvu u Napulju, ali dokumentarni dokazi upućuju na to da je on u velikoj mjeri bio u vezi s albanskim emigrantima u tom području, među kojima je bio i ugledni mještalinin stratiotski vojnik Pietro Areniti, kako je zabilježeno 15. lipnja 1562. (ASLe, RA, fol. 39r–41v). Vidi, i: Nada Zečević, *Genealogy, Prosopography and Networks: on the social capital of the Balkan emigres to the Kingdom in Naples (15th–18th c.): Albanian kindreds Musachi, Arianiti and Bua*, u: *Ciutats mediterrànies: la mobilitat i el desplaçament de persones / Mediterranean towns: mobility and displacement of people*, ur. Flocel Sabaté, Barcelona 2021., str. 179. Kako primjeri iz Napulja pokazuju, prokurator su imali ključnu ulogu u održavanju monastičkih interesa između suprotstavljenih strana, usp. Novi – Chavarria, *Monache e gentildonne*, str. 45.

²⁹ Dokumenti tog vremena još uvijek koriste ovaj izraz, podrazumijevajući one koji su držali ili vršili *mundium* (zaštitu), posebno žene, kako je definirano starij langobardskim običajnim normama (*ius langobardum*), različitim od rimskog prava (*ius Romanum*).

prihod samostanu od darovane zemlje, obično kroz iznajmljivanje lokalnim laicima. Budući da je takav odnos podlijegao svjetovnim propisima, zahtijevao je usmjereniji angažman samostanskih prokuratora, koji su stjecali potpuni nadzor nad dijelom te imovine kao naknadom za svoju službu.³⁰ Notarski akti pokazuju da su se takvi slučajevi ponavljali tijekom šezdesetih i sedamdesetih godina 16. stoljeća, kada su samostan vodile dvije opatice Kastrioti, s. Camilla i s. Giulia. Slučaj njihova rođaka, prokuratora Giovannija Caputa bio je jedan od očitih primjera. Dana 28. siječnja 1561., kao nagradu za svoje skrbništvo, Giovanni je primio samostansku zemlju od opatice Camille; gotovo odmah ju je neopozivom donacijom prenio na svog brata Tommasa, kako bi ga Tommaso i ostali članovi njegove obitelji mogli iskoristiti u potpunosti i bez vremenskog ograničenja.³¹ Ovakav transfer je u osnovi predstavljao otuđenje samostanske imovine, dakle bio je protiv njegovih ekonomskih interesa, ali je Kastriotijima ipak značio važan dobitak. Dodijeljivan prokuratorima povezanim s obitelji, proizvodni dio nadarbine "vraćen" je, zapravo, pod neposrednu kontrolu obitelji (*cura beneficii*), dovodeći u pitanje formalna ograničenja njezina otuđenja postavljena samostanskim *iura utilia*, i blokirajući, u isto vrijeme, svaki potencijalni pokušaj opatice ili prokuratora izvana/ne-Kastriotija da izravno kontroliraju imovinu koju je obitelj izvorno darovala samostanu.

Opisani model kolanja imovine između samostana i obiteljskog kruga Kastrioti zaobilazio je crkvene vlasti koje su bile neposredni upravitelji i nadzornici samostana, te je stoga bilo za očekivati da će lokalni biskup u nekom trenutku pokušati uspostaviti svoju neposrednu kontrolu nad samostanom. Dok crkveni izvori šute o tom procesu, očito projicirajući sliku skladnih odnosa između samostana i njegova sufragana, dokazi iz notarijata Copertina upućuju na to da se biskupova intervencija doista mogla dogoditi između ožujka i lipnja 1576., kada je nakon smrti opatice Giulije Kastrioti nasljeđivanje vodstva samostana počelo odražavati novi "obrazac". Unatoč činjenici da su s. Giovanna i s. Isabella Kastrioti još uvijek živjele u samostanu, mjesto njegove opatice sada je preuzela s. Aurelia Zurlo (u toj ulozi prvi put zabilježena kod notarijata 16. lipnja 1576.),³² navodno jedna od prvih redovnica koja nije iz obitelji Kastrioti, a koje su se pridružile samostanu odmah nakon njegova osnutka. Obitelj s. Aurelije bila je dio mjesnih obiteljskih saveza Kastriotija, tako da njezino nasljeđivanje isprva nije nagovještavalo nikakvu veću promjenu dotadašnje prakse. Ubrzo su, međutim, samostanske poslove preuzele časne sestre iz obitelji koje nisu bile izravno povezane s Kastriotijima ili s njihovom lokalnom rodbinskom mrežom. Neke su obitelji bile, zapravo, otvoreni rivali. Glavni predstavnici te skupine bile su obitelji koje su doselile u Copertino iz drugih dijelova Kraljevstva, nastanivši se tamo kako

³⁰ Katrinete Bodarwe, *Abesses*, u: *Women and Gender in Medieval Europe: An Encyclopedia*, ur. Margaret Schaus, New York – Oxon 2006., str. 4.

³¹ ASLe, RA, fol. 22r–24v (28. siječnja 1561.); 29v–31r (6. veljače 1561.).

³² ASLe, RA, fol. 114v–116v (16. lipnja 1576.).

bi služile u lokalnoj gradskoj (svjetovnoj) upravi.³³ Najistaknutija među njima bila je Lombardi/Lombardo, podrijetlom iz Padove/Venecije, čiji su stariji ogranci služili Fridriku II. Hohenstaufenu (1198. – 1250.) u Terri di Bari i Capitanati, da bi pod Ferranteom I. Aragonskim (1458. – 1494) bili infeudirani u Pugliji kao baruni. Još jedna značajna obitelj bila je Bove, izvorno spomenuta kao pučanstvo zaduženo za prikupljanje dugova za vojvode od Termolija, da bi se kasnije, za vrijeme vladavine Anžuvinaca i Aragonaca u Napulju povezala s grofovima i prinčevima Carraciolo. Kasnije, tijekom vladavine Španjolaca, preko svojih lokalnih službi te su obitelji imale izravne kontakte sa središnjom dvorskom upravom u Napulju, također razvijajući snažne veze s lokalnim crkvenim strukturama (naime, biskupijom Nardò) koje su, nakon Tridentskog koncila, također bile pod izravnim nadzorom habsburških vladara Napulja (osobito Filipa II.). Služeći kao most u toj "ravnoteži moći" između središnje dvorske uprave u Napulju i lokalnih predstavnika Rimokatoličke crkve, spomenute obitelji i njihove mreže prirodno su poticale ambicije Kastriotija i njihovih lokalnih vlasteoskih saveza za upućivanje žena iz svoje obitelji u samostan i za osiguravanje kontrole nad resursima kongregacije kroz njihov položaj opatica.³⁴ Stoga je povećana infiltracija Lombardija i Bovea u samostan od kasnih sedamdesetih godina 16. stoljeća, iako je izgledala samo kao formalno posttridentsko osiguranje strože redovničke discipline, zapravo bila zamršena igra moći u kojoj je podvrgavanje pokroviteljstva Kastriotija strožem nadzoru lokalnog biskupa zapravo značilo neposrednije podvrgavanje kontroli gradskih svjetovnih struktura podređenih kraljevskom dvoru u Napulju.³⁵ Godine 1580. jedna od samostanskih opatica izravno

³³ Kao u Novi – Chavarria, *Monache e gentildonne*, str. 27, 43–45, slično natjecanje u moći zabilježeno je između samostana sv. Klare u Cosenzi i lokalnih vlasti ovog grada. Tijekom 17. stoljeća lokalna aristokracija koja je pokušavala kontrolirati samostan i njegovu baštinu također je otvoreno osporavala biskupovu kontrolu nad izborom opatice samostana i upravljanjem samostanskom baštinom.

³⁴ Kao što je zabilježeno kod Salvatore Palese – Luigi Michele de Palma, *Storia delle Chiese di Puglia*, Molfetta 2008., str. 33, kraljevska kontrola položaja episkopata na talijanskom jugu bila je u biti rezultat konkordata između Karla V. i pape Klementa VII. (1529.), iako je postala potpuno očita tek za vrijeme vladavine Filipa II. i njegove posttridentske uloge zaštitnika Crkve. Vidi i: Novi – Chavarria, *Monache e gentildonne*, str. 42; Adriano Prosperi, Carlo V e i Papi del suo tempo, *Archivio Storico per le province napoletane*, sv. 119, Napulj 2001. (= *Convegno Internazionale Carlo V, Napoli e il Mediterraneo*), str. 239–247; Mario Spedicato, *Il mercato della mitra. Episcopato regio e privilegio dell'alternativa nel regno di Napoli in età Spagnola (1529–1734)*, Bari 1996. Kratkoročno gledano, interesi lokalnih aristokratskih obitelji svakako su se činili sukobljenima sa središnjom moći Kraljevstva, međutim, dugoročno gledano, ova skupina je odražavala integrativne trendove prema svom uključivanju u napuljsko plemstvo. Više o tome, vidi: Aurelio Musi – Maria Anna Noto, *Feudalità laica e feudalità ecclesiastica nell'Italia meridionale*, Quaderni: Mediterranea, *Ricerche storiche*, sv. 19, Firenze 2011.; A. Musi, *L'Italia dei Vicere: integrazione e resistenza nel Sistema imperial spagnolo*, Cava de' Tirreni 2000. Za generalne trendove između suprotstavljenih aristokratskih grupa koje su se borile oko kontrole nad samostanima, Hellen Hills, *Invisible City: The Architecture of Devotion in Seventeenth-Century Neapolitan Convents*, Oxford 2004., str. 39 (ukazujući na rivalstvo između napuljskih samostana i aristokratskih obitelji); Annamaria Facchiano, *Monachesimo femminile nel Mezzogiorno medievale e moderno*, S. Pietro in Cariano 1997., str. 180.

³⁵ Za sličnu konstelaciju moći u kojoj je samostan bio izložen sve većim težnjama gradske uprave i domaćeg plemstva (na primjeru Cosenze), vidi Novi – Chavarria, *Monache e gentildonne*, str. 13 i 26.

povezanih s ovim krugom, s. Sigismunda Camerario, provela je opsežnu istragu o imovini i poslovima pokojne s. Isabelle Kastrioti i njezine rodbine. Kako pokazuju notarski zapisi Copertina, istraga s. Sigismunde bila je usredotočena na neopozivu donaciju samostanskih sredstava, koje je s. Isabella, zajedno sa s. Camillom Kastrioti, primila od s. Giulie Kastrioti, kako bi regulirale njihov navodni dug prema Donatu Tarantinu iz Copertina (12. srpnja 1574.). S. Sigismunda je također pregledala kredit koji je s. Isabella otvorila [Vittoriju] Clarellu iz Copertina (2. ožujka 1577.), kao i prijenos njezine osobne imovine na treću, svjetovnu osobu (siročić Minerva Varazzo).³⁶ Stoga ne čudi da je ta istraga značila formalno udaljavanje obiteljskih časni sestara i njihovih najbližih saveznika od vodećih mjesta u samostanu.

Ironijom sudbine, čini se da su ovaj uspon časni sestara podrijetlom iz rivalskih obitelji u samostanu u početku potaknuli sami Kastrioti. Dana 12. kolovoza 1564. opatica Giulia Kastrioti prodala je zemljišnu rentu Leliju Boveu, kojeg je tada zaposlila kao prokuratora samostana. Lelio je bio sin Copertinova bilježnika Bernarda Bovea, istog onog koji je 1545. zabilježio akt o nadarbi samostana, ali je također bio i u bliskom srodstvu s Cesareom Boviom, biskupom Nardòa (1577. – 1583.), pod čijim su biskupskim nadzorom bile opatice koje nisu pripadale obitelji Kastrioti i koje su počele sve više boraviti u samostanu sv. Klare.³⁷ Otprilike u isto vrijeme kad je Lelio došao u samostan, u njega su ušle i dvije dame iz njegove rodbine, brzo napredujući prema vodećim položajima.³⁸ Jedna od njih bila je s. Lucia (Luzia, Luzzia) Lombardo, koja je postala opatica tijekom osamdesetih godina 16. stoljeća, okrećući samostan prema vlastitim obiteljskim mrežama, od kojih su neke blisko surađivale s isusovcima (npr. Angelo, prior ove kongregacije u Copertinu). Druga je bila Lucijina mlađa rođakinja, s. Angela/Rosa Lombardo, dokumentirana kao opatica samostana od 1598. do 1599. Obje su favorizirale još jednu rođakinju, s. Antoniju iz obitelji Bono, koja je, baš kao i redovnice iz obitelji Bove, pretendirala na položaje u upravi samostana, te je istovremeno izravno bila povezana s biskupijom Narda.³⁹

³⁶ Za opaticu Sigismondu Camerario i njezine aktivnosti na kontroli Isabelline imovine, ASLe, RA, fol. 92v–94v (13. veljače 1580.). Drugi spomenuti dokumenti koji su ušli u njezinu istragu mogu se pronaći: ASLe, RA, fol. 143r–144v (12. srpnja 1574.); fol. 83r–84v (2. ožujka 1577.); fol. 76r–78v (27. ožujka 1576.); fol. 26v–28r (25. siječnja 1577.).

³⁷ ASLe, RA, fol. 175v–178v (12. kolovoza 1564.). Za Bernarda/Bernardina kao Leliovog oca, ASLe, RA, fol. 200r–202v (27. studenoga 1563.). Također, 1573., jedan od prokuratora samostana, bio je Angelo Lombardo; ASLe, RA, fol. 95r–97v (27. ožujka 1573.).

³⁸ ASLe, RA, fol. 200r–202v (27. studenoga 1563.); fol. 272r–276v (18. prosinca 1565.). Za podrijetlo obitelji, vidi: D. Biagio Aldimari, *Memorie Historiche di diversi famiglie nobili, così Napoletane, come forastiere, così vive, come spente*, Napoli 1691., str. 363.

³⁹ S. Luciju i notarijat je spominjao kao opaticu 16. ožujka 1587., kao iz ASLe, RA, fol. 92r–95v; isto i, ASLe, RA, fol. 116v–119v (20. travnja 1580.); fol. 114v–116r (20. travnja 1587.); fol. 149v–150v (11. svibnja 1587.). Za njezina rođaka Angela i njegove veze sa samostanom, ASLe, RA, 57r–59v (28. veljače 1563.). Za njihova rođaka, Antonija Bona, kao notara Copertina, ASLe, RA, fol. 72v–74r (2. veljače 1593.). Za drugu novakinju Bono spomenutu u samostanu (*Elizabetta*), ASLe, RA, fol. 114v–116v (16. lipnja 1576.); fol. 48r–49r (28. veljače 1577.). Lelio Bove i Carsio Bona dokumentirani su kao ekonomski hospitala Kristovih siromaha u Copertinu, ASLe, RA, 221v–224v (31. kolovoza 1580.).

Detaljno objašnjenje cjelokupnog procesa u kojem su opatice Kastrioti izbačene iz nadzora nad svojom zadužbinom nije lako dati, posebice zato što su odnosi među redovnicama unutar zidova samostana nedovoljno opisani i s primjetnim propustima koji su mogli biti namjerno učinjeni kako bi se zaštitila idealna slika monaškog reda. Genealoški odnosi Kastriotija, međutim, pokazuju da je razdoblje od 1580. do 1600. bilo teško za cijelu obitelj; ogranak Branai/Granai se približavao fizičkom istrebljenju, dok se Skenderbegova loza suočavala s unutarnjim podjelama.⁴⁰ Te su promjene svakako morale umanjiti "ljudske resurse" o kojima je obitelj ovisila tijekom izravnog naseljavanja i kontrole svoje samostanske zadužbine, otvarajući priliku kliki oko biskupije Nardòa za učinkovito infiltriranje svoje miljenice u samostan i jasno odredi najsposobnije među njima da sveobuhvatno spriječe povratak Kastriotija upravljanju samostanskog posjeda.

Kastrioti su ipak uspjeli ponovno uspostaviti kontrolu nad samostanom sv. Klare. Čini se da je njihova obnova započela krajem 16. stoljeća, istodobno s pojavom nove obiteljske grane koju je vodio Pirro (mlađi, potomak Skenderbega) i uz pomoć s. Giulije Morello, zabilježene kao opatice samostana 1592. i 1593. S. Morello je potjecala iz lokalne aristokratske sredine, a bila je usko povezana s Kastriotijima zbog brakova njezinih rođakinja Galicije i Antonije Verdesca Morello sa sinovima Parda Kastriotija (starijeg brata utemeljitelja samostana Alfonza).⁴¹ Iako nije uspjela spriječiti infiltraciju časnih sestara suparnica Kastriotija u samostan, opatica Morello je bila vrlo uspješna u obuzdavanju njihovih ambicija prema monaškom vodstvu sve dok nije sazrila nova generacija časnih sestara iz obitelji Kastrioti. Kako bi ojačala ekonomsku osnovu kongregacije koja je mogla održati obnovu obitelji, povećala je samostansko imanje, dodavši mu i vlastitu obiteljsku palaču koja se nalazila u središnjoj urbanoj zoni Copertina, te je pretvorila u novu samostansku crkvu (današnja preostala zgrada crkve).⁴²

Obuzdavanje suparničkih časnih sestara i njihova utjecaja u samostanu pokazalo se posebno uspješnim u praksi podučavanja s. Morello. Opća posthumanistička klima koja je zahtijevala "stručno" obrazovanje omogućavala je opaticama da izravno izaberu i osobno obrazuju novakinje koje su željele zaposliti u upravi samostana ili ih potaknuti na buduće vodstvo samostana.⁴³ Miljenica opatice Giulije bila je s.

⁴⁰ U tom razdoblju izumire nadarbena grana koja potječe od starijeg Skenderbegova brata, dok se Skenderbegovi potomci dijele u dvije loze, obje potječu od Ferrantea, sina Ivana Kastriotija (Skenderbegova sina) – onu koju predvodi Pardo, Ferranteov rođeni sin i drugi, predvođen Pirrom, Ferranteovim unukom. Obojica su imali mali broj djece i unučadi koji su uglavnom svi rođeni oko devedesetih godina 16. stoljeća, pa je trebalo još nekoliko desetljeća da nova generacija odraste i potvrdi svoje pravo na obiteljski autoritet. Za širu transformaciju feudalnog sustava na tom području, vidi: Naymo, *Gli stati feudali*, str. 70–78.

⁴¹ Osim što su bili feudalni baruni, Morello je imao i položaj sindika Copertina.

⁴² Kao opaticu s. Giuliju spominje notarijat, ASLe, RA, fols.16v–20v (7. siječnja 1592.). Za njezine obiteljske transakcije, vidi: ASLe, RA, fol. 201r–204r (9. lipnja 1592.). Obnova samostana i njegovo ukrašavanje započeto u tom razdoblju slijedi opće trendove koji se vide među drugim aristokratskim obiteljima na talijanskom jugu, usp. Hills, *Invisible City, passim*.

⁴³ Praksa je do određene mjere bila ograničena i općom krizom španjolske vladavine u Kraljevstvu i propadanjem Copertinova gospodarstva, usp. Giuseppe Galasso (prir.), *Il Regno di Napoli. Il Mezzogiorno*

Virginia Kastrioti, i sama zabilježena kao opatica u srpnju 1600. U samostanu od svoje rane mladosti (1577.), s. Virginia se spominjala do 1613., kada više nije vršila položaj opatice, ali je bila duboko poštovana kao jedna od "starih" (anziane) redovnica samostana. Njezina genealoška veza unutar obnovljenih grana Kastriotija nije jasna, budući da nije bila dokumentirana u obiteljskim genealogijama.⁴⁴ Ipak, s. Virginia je postala vrlo omiljena unutar kongregacije, a njezina je popularnost osobito porasla nakon što je osobno financirala restauraciju starog oratorija Annunciate (13. siječnja 1606.) i njegovu novu dekoraciju u baroknom stilu, koja je otvoreno izazivala ograničenja ženskog pokroviteljstva utvrđenog tridentskim dekretima.⁴⁵ Kao i njezina prethodnica, opatica Giulia Morello, s. Virginia je također podučavala svoje mlade rođakinje i novakinje iz saveza svoje obitelji. Najznačajnije među njima bile su Lucrezia Kastrioti (novakinja 1608.),⁴⁶ S. Giulia Kastrioti, energična opatica zabilježena 1613. i 1614./1615., kao i njezina nasljednica i rođakinja s. Beatrice Zurlo,⁴⁷ koja je pripremila najsposobniju *educandu* obitelji, s. Geronimu Kastrioti, za ulogu opatice. S. Geronima bila je sestra Cesarea od Parabite, unuka Parda Kastriotija, koji je u to vrijeme bio na čelu nove mlađe obiteljske grane. Zajedno sa starijom sestrom Giovannom Geronima je bila primljena u samostan u siječnju 1616., da bi u rujnu 1631. postala njegova vikarica, a u siječnju 1632. opatica (*administratrix*).⁴⁸ S. Geronima formirala je rijetko učenu s. Andronicu Kastrioti, koja se spominje u samostanu zajedno sa svojom rođakinjom Lukrecijom od 26. veljače 1619. S. Andronika bila je uključena u ekono-

spagnolo (1494–1622), sv. 15, *Storia d'Italia*, sv. 2, ur. Giuseppe Galasso, Torino 2005. O preduvjetima za intelektualni život klarisa u ovom razdoblju, vidi Roest, *Order and Disorder*, str. 283–346.

⁴⁴ O s. Virginiji, ASLe, RA, fol. 49v–51v (2. ožujka 1577.); fol. 102v–104v (4. srpnja 1600.); fol. 112v–116v (23. travnja 1613.). Što se tiče njezina podrijetla koje nije dokumentirano u obiteljskoj genealogiji, moguće je da je bila izdanak mlađe grane koja je u to vrijeme tek proizašla iz glavne grane pod vodstvom Ferdinanda (unuka Federica iz Skenderbegove loze), ali, jednako vjerojatno, i da je dijete rođeno iz jedne od nezakonitih veze Kastriotijevih.

⁴⁵ ASLe, Notaio Fulino Pietro (1599–1644) (dalje ASLe, FP), fol. 112v–116v. O aktivnom sudjelovanju časnihi sestara u tadašnjem likovnom pokroviteljstvu i tehnikama izgradnje samostanskog prostora, usp. Elisa Novi-Chavarria, *Sacro, pubblico e privato. Donne nei secoli XV–XVIII*, Napoli 2009., str. 89–106; Raffaele Casciaro, *Antonio Cassiano, Sculture di età barocca tra Terra d'Otranto, Napoli e la Spagna*, Roma 2007.; Dunn, Nuns, Agents and Agency, str. 138. O (post)tridentskim uputama o organizaciji prostora u ženskim samostanima, vidi: Carlo Borromeo, *Instructionum fabricate et suppelectilis ecclesiasticae libri II* (1577), prir. Marco Navoni et al., Vatican 2000.; engleski prijevod Evelyn Carlo Voelker, na <https://sensufidelium.us/apologetics/charles-borromeos-instructions/>. Zbog odbijanja da budu podvrgnute biskupskim vizitacijama, časne sestre sv. Klare u Napulju smatrane su "skandaloznim", usp. Franco Strazzullo, *Edilizia e urbanistica a Napoli dal '500 al '700*, Napoli 1995.

⁴⁶ ASLe, FP, fol. 172r–181v (7. studenoga 1608.) (*degente in Monastero [...] in qualità di educanda*). Za neke opće trendove tadašnjeg samostanskog obrazovanja, vidi: Elisabetta Patrizi, Tridentine renewal and spiritual education of women in the experience of female monasticism. The case of Verona in the sixteenth century, *Historia y Memoria de la Educación*, sv. 4, Málaga 2016., str. 19–48; Gabriella Zarri, *Novizie ed educande nei monasteri Italiani post-Tridentini, Via Spiritus*, sv. 18, Porto 2011., str. 7–23.

⁴⁷ Prema kronologiji iz ASLe, FP, fol. 236v–238v (28. kolovoza 1613.), s. Giulia Castriota bila je zabilježena u aktima gradskog notara kao opatica do listopada 1614. (ASLe, FP, fol. 252r–254v; 26. listopada 1614.), dok se s. Beatrice Zurlo, prvi put spominje u njihovim dokumentima, ASLe, FP, fol. 34r–35v (4. travnja 1615.).

⁴⁸ ASLe, FP, fol. 14v–18r (30. siječnja 1616.); fol. 84r–86r (16. rujna 1631.).

miju samostana od rane faze svog obrazovanja (1621.), da bi do svibnja 1642. dosegla položaj opatice.⁴⁹ U tom se svojstvu s. Andronika brinula za svoju mlađu rodbinu, s. Lucreziju, s. Francescu, s. Laudoniju i s. Victoriju Kastrioti. Dvije potonje spominju se kako u samostan ulaze 29. ožujka 1629., da bi ih kasnije susreli opterećene dužničkim sporom oko osobne imovine (1. svibnja 1633.); to, međutim, nije utjecalo na njihov privilegirani status i naklonost koju su obje uživale, najprije od opatice Geronime, a zatim Andronike kao njezine nasljednice.⁵⁰ Suparničke obitelji, najviše Bono i Lombardo, kao i članovi njihove kolegijalne skupine, čini se da su nastavile slati svoje ženske članice u samostan u tom razdoblju, ali one se nisu više spominjale na vodećim položajima, niti su zabilježene u krugu redovnica omiljenih kod opatica Kastrioti.⁵¹

Kao što je već spomenuto, pri povratku vodstva samostana, opatice Kastrioti iz 17. stoljeća posebno su cijenile obrazovanje, koristeći ga za oblikovanje novog, intelektualnijeg, ali i praktičnijeg profila žena koje su boravile u samostanskoj klauzuri. Mnoge od tih žena provele su ondje svoju mladost kao *educande*, učvršćujući veze svojih obitelji sa samostanom i uglavnom težeći poboljšanju svojih općih izgleda za brak, za što su dobile u klauzuri osnovno podučavanje kršćanskom nauku, ispovijed i pričest.⁵² Druge, koje su se odlučile za redovničku profesiju, bile su bolje obrazovane, uključujući i stjecanje znanja o upravljanju ekonomskim resursima samostana. Na jednoj razini, taj je trend bio odgovor na šire razvoje koje je postavila Rimokatolička crkva, a koji su zahtijevali specijaliziranije, individualno poznavanje svog svećenstva, što je dovelo do "civilizirajuće"/intelektualne slike samostana i njihova klera iz 18. stoljeća. S druge strane, samostan se otvorio prema novoj lokalnoj urbanoj eliti i njenom novčanom tijeku.⁵³ U samostanu sv. Klare u 17. stoljeću novac je uglavnom dolazio od prihoda od samostanskih duhovnih miraza (*doties*)

⁴⁹ ASLe, FP, fol. 38r–39 (26. veljače 1619.); fol. 56v–57r (11. ožujka 1621.); fol. 25r–26r (26. svibnja 1642.).

⁵⁰ Laudonia i Victoria se spominju 29. ožujka 1629. da će ući u samostan (ASLe, FP, fol. 36v–37r). Njihov imovinski spor s Morellom zabilježen je 1. svibnja 1633. (ASLe, FP, fol. 2r–3r). Za njihovu zaštitu od opatice Geronime i njihovo ređenje, vidi: ASLe, FP, fols. 11v–12v (11. veljače 1634.), fol. 86r–87r (11. srpnja 1636.). Sporovi časnih sestara oko nasljedstva i dugova često su se događali i smatrani su neuralgičnim točkama sukoba jer su uključivali parnice između redovnica, obitelji časnih sestara, samostana i svjetovnih sudova, usp. Elizabeth A. Leffeldt, *Convents as Litigants: Dowry and Inheritance Disputes in Early-Modern Spain*, *Journal of Social History*, god. 33, br. 3, 2000., str. 645–664. Za daljnje trendove u obrazovanju Kastriotijevih žena u sljedećem razdoblju, vidi: Rossella Barletta, *Isabella Castriota Scanderbeg: espressione di emancipazione femminile*, Montepulciano 2017.

⁵¹ ASLe, FP, fol. 26r–27r (26. svibnja 1642.) spominju Donantoniju Bono kao članicu zajednice.

⁵² Elisa Novi-Chavarria, *L'educazione delle donne tra Controriforma e riforme*, *Annali di storia dell'educazione e delle istituzioni scolastiche*, sv. 14, 2007, str. 17–28; Hills, *Enamelled with the Blood*, str. 18; Gabriella Zari, *Le istituzioni dell' educazione femminile*, u: *Le sedi della cultura nell'Emilia Romagna. I secoli moderni. Le istituzioni e il pensiero*, Cinisello 1987., str. 84–109.

⁵³ Za ove trendove, *I monasteri femminili come centri di cultura fra Rinascimento e Barocco*, ur. Gianna Pomata – Gabriella Zari, Roma 2005.; *Donna, disciplina, creanza cristiana dal XV al XVII secolo*, ur. Gabriella Zari, Roma 1996. Za razliku od franjevaca koji su težili specijalizaciji svojih znanja, neki drugi redovi tog vremena imali su sveobuhvatniji pristup, uključujući i neke „vanjske“ članove svojih kongregacija, usp. Alberto Tanturi, *Teaching Orders and Congregations at the Time of the Counter-Reformation: Barnabites, Somascans, and Piarists*, *Revue historique*, sv. 660, Paris 2011., str. 811–852.

i pokretne imovine samostana.⁵⁴ Pod opaticom Geronimom Kastrioti, samostanski miraz (*dos*) je neselektivno oduziman svim *educandama* i novakinjama samostana, uključujući tu i opatčine vlastite rođakinje.⁵⁵ Dok je prethodni sustav preferirao da se *dos* daje u zemljišnim prihodima te da ga se kombinira s povremenim donacijama u novcu,⁵⁶ miraz temeljen na gotovini u ovom razdoblju podrazumijevao je tri odvojene vrste samostanskog doprinosa – osiguranje troškova godišnjeg uzdržavanja za djevojke koje su se školovale, zvano *assegnazione di alimenti*; *dos monastica*, rezerviran isključivo za redovnice; te privremeni *donazio* što bi moglo osigurati značajnije preuređenje samostanskog cenzusa.⁵⁷ Da bi upravljala takvim prihodima, opatica Geronima ponovno se obratila svojoj rodbini, uključivši ih posebno u prokuraturu i ekonomiju samostana. No, za razliku od onih zaposlenih u 16. stoljeću, prokurator iz doba opatice Geronime morali su pokazati i specijalistička stručna znanja, kao i iznimno moćne privatne veze. Iz primjera jednog od njih, svećenika Giuseppea Kastriotija (1634.), vidljivo je da je to podrazumijevalo visoke stručne kvalifikacije poput doktorata iz prava, kao i mrežu koja je držala izravne kontakte sa središnjom kraljevskom upravom u Napulju, glavnom gradu Kraljevstva.⁵⁸ Kao praktična upraviteljica samostana, opatica Geronima Kastrioti posebno je cijenila svoje obiteljske veze s granom obitelji koja se nakon obnove filijala preselila u Napulj, a odakle je, osim zadaće prokuratora kao što je gore spomenuti svećenik Giuseppe, samostan primao niz mladih *educandi*. Među njima je s. Geronima posebno preferirala s. Uršulu, kojoj je bila bliska po godinama.⁵⁹

Primanje novakinja od svoje rodbine iz prijestolnice nastavilo se za vrijeme opatice Tereze i Marije Maddalene Kastrioti (1680-ih/1750-ih). Te su dvije opatice, međutim, otvorile vrata samostana novoj skupini *educandi* – kćeri lokalnih imućnih pučana koji su svoje žensko potomstvo težili kvalitetno obrazovati i dobro udati

⁵⁴ Novi-Chavarria, *Monache e gentildonne*, str. 45. Russo, *I monasteri di clausura*, bilježi poteškoće samostana 17. stoljeća u upravljanju prihodima od zemlje (često zbog duga i sl.) i drugih nekretnina.

⁵⁵ Kao što se može vidjeti iz slučaja *educande* Alessandre Camerarie (ASLe, FP, fol. 3r–4r; 18. siječnja 1634.) i njezinih rođakinja, Laudonije i Vittorije Kastriota (ASLe, FP, fol. 9v–12v; 11. veljače 1634.).

⁵⁶ Hills, *Enamelled with the Blood*, str. 15–18 o zajedničkom rasponu miraza i njegovoj uvjetovanosti društvenim značajem, ali i o potrebama samostana za formatiranjem prostora ograde. Za promjenu sustava miraza, usp. Russo, *I monasteri di clausura*.

⁵⁷ *Dos* potreban za ulazak u samostansku klauzuru bio je najmanje 100 dukata. U nekim samostanima u Kraljevstvu, posebice u njegovu glavnom gradu Napulju, iznosi dosa bili su znatno viši (600–1000 dukata). Kako je zabilježila Helen Hills (*Enamelled with the Blood*, str. 15–16), iznosi koje su samostani uzimali za *dos* bili su relacijski i uvelike su ovisili o statusu i vezama obitelji.

⁵⁸ ASLe, FP, fol. 12v–13r (11. veljače 1634.). Novi-Chavarria, *Monache e gentildonne*, str. 45, ukazuje na slične situacije u Napulju, gdje su dvije suparničke stranke u samostanu zapošljavale prokurateure po svom izboru, očito, kako bi zaštitile svoje neposredne interese. Za opći trend, vidi: Giuseppe Galasso, *Il barone in città: residenza e status antropologico*, u: *L'altra Europa. Per un'antropologia storica del mezzogiorno d'Italia*, Lecce 1997², str. 367–384. Usp. Pietro Stella, *Strategie familiari e celibato sacro in Italia tra '600 e '700, Salesianum*, sv. 41, Salento 1979., str. 73–109.

⁵⁹ S. Uršula je bila kći Giorgia Kastriotija iz Napulja, a po godinama naizgled bliska s. Geronimi, sudeći po tome što su obje bile zabilježene kao novakinje u samostanu otprilike u isto vrijeme, usp. ASLe, PF, fol. 188r–189r (18. listopada 1617.). Više o s. Uršuli, fol. 84v–85v; 87v–88r (10. travnja 1626.).

(npr. obitelji Prociani, Montani i Schiavella). Te novakinje primljene su u samostan vrlo mlade (5–6 godina), što je izazvalo ozbiljne sumnje vezane za način postupanja s njima u uvjetima klauzure, kao i proteste ostalih redovnica zbog čestih posjeta obitelji i rodbine s druge strane samostanskih zidova. Kako su se pritužbe na takvu praksu gomilale, mjesni je biskup bio prisiljen osmisliti pragmatičnu uputu (nakon njegove posjete samostanu 8. travnja 1690.), prema kojoj je redovnicama bilo strogo zabranjeno odvoditi male novakinje u svoje krevete, dok su opatice zamoljene da osiguraju dovoljan broj kreveta za sve štćenice samostana, bez obzira na njihovu dob. Nekoliko drugih biskupskih vizitacija zabilježenih tijekom 18. stoljeća daju naslutiti da su se slični izazovi nastavili, posebno ističući smetnje koje su obiteljski posjeti novakinja izazivali u svakodnevnom životu kongregacije, što je rezultiralo strožim ograničenjima pristupa klauzuri za svjetovne posjetitelje, ali i problemima vezanim za potrošnju unutar kongregacije u prilikama posjete i njihovih obitelji iz sekularnog dijela. Sve ukazuje na opsežne interakcije samostana s vanjskim svjetovnim strukturama, već i na promjenjivi obrazac obiteljskih savezništava koja su svoje točke imala i u skrivenim sukobima *intra muros*.⁶⁰ Budući da su pomenute svjetovne veze očito bile višestruke i česte, to je za opatice svete Klare moralo predstavljati poseban izazov, prije svega u smislu njihova vlastitog poštivanja strogih uvjeta klauzure. Sudeći prema nekoliko parnica koje je gradski bilježnik registrirao 1631. i 1635., neke od tih opatica (najvjerojatnije opatica Geronima) bile su vrlo pokretne, često su se kretale izvan granica samostana⁶¹ i imale izravan kontakt s poduzetnim pučanima Copertina, svjetovnim članovima vlastite obitelji (među njima

⁶⁰ Za novakinje koji dolaze iz pučkih krugova (kao i plemićkih krugova u opadanju), usp. ASLe, FP, fol. 13r–v (11. siječnja 1626.); fol. 37r–39v (7. kolovoza 1628.); fol. 65v–66r (8. svibnja 1633.); fol. 40r–41r (4. travnja 1635.). Mazzotta – Spedicato, *Copertino*, III, I, I, str. 411, 421. Čini se da se praksa primanja pučkih djevojaka tolerirala čak i u vrijeme opatice Giulije Morello, usp. ASLe, RA, fol. 331r–334r (22. listopada 1592.). Za Elizabettu de Bono, usp. ASLe, FP, fol. 73v–75r (4. travnja 1626.). Isto usp. Mazzotta – Spedicato, *Copertino*, III, I, I, str. 447 (npr. svjedočanstvo s. Marije Conceptie Gorgonio 7. srpnja 1775.), i str. 341, 443–451. Općenito, obične djevojke odvođene u samostane su bile iz bogatijih obitelji, dok su siromašnije žene slane u konzervatorije ili treći red. Za promjenu u preferencijama plemstva, usp. Laura Barletta, *Fra regola e licenza: Chiesa e vita religiosa, feste e beneficenza a Napoli e in campania (secoli XVIII–XX)*, Napoli 2003., str. 197–400; Elisa Novi-Chavarría, *Nobiltà di Seggio, nobiltà nuova e monasteri femminili a Napoli in età moderna*, u: *Dimensioni e problemi della ricerca storica*, sv. 2, Roma 1993., str. 84–111.

⁶¹ ASLe, FP, fol. 84r–86 r (16. rujna 1631.); fol. 21r–22r (7. ožujka 1635.); fol. 100r–v (9. listopada 1635.); fol. 49v–50v (10. travnja 1636.). U Napulju su časne sestre klarise otvoreno odbile posjete svog biskupa sufragana; zbog sličnih incidenata i općeg odbijanja časnih sestara da se striktno podvrgnu posttridentnom konceptu samostanske discipline, imale su imidž „skandaloznih“, usp. G.f. D’Andrea, *Il monastero napoletano di S. Chiara secondo I registri dell’Archivio di Stato di Napoli, Archivium Franciscanum historicum*, sv. 80, Quaracchi 1987., str. 39–78. Poblježe o modernizacijskim pokušajima redovnica iz 17. stoljeća da se otvore prema vanjskom svijetu (u te pokušaje uključeni su bili i laici iz njihovih samostana), kao izazovnim doktrinarnim pokušajima crkve da se vrati tradicionalnoj kontemplativnoj klauzuri sa svojom tridentinskom disciplinom, u: Anne Conrad, *Il Concilio di Trento e la (mancata) modernizzazione dei ruoli femminili ecclesiastici*, u: *Il concilio di Trento e il moderno, Annali dell’Istituto storico italo-germanico Quaderno*, sv. 45, ur. Paolo Prodi – Wolfgang Reinhard, Bologna 1996., str. 415–436.

bila je, naprimjer, siročica Francesca Kastrioti primljena u samostan 1636.) i drugim stanovnicima grada.⁶²

U usporedbi s drugim lokalnim i crkvenim izvorima, notarski zapisi iz Copertina datirani 16. do 18. stoljeća, otkrivaju nekoliko važnih zaključaka o ulozi koju je ženski samostan sv. Klare imao u odnosima njegovih osnivača, albanskih emigranata, obitelji Kastrioti s društvom Copertina. Prvo, usmjeravajući svoje darove prema vlastitim rođacima, Kastrioti su osigurali zaštitu obiteljske mreže koju su uspostavili udruživanjem s lokalnom zemljoposjedničkom aristokracijom nakon njihovog naseljavanja u Copertinu. Njihovo prestižno pozicioniranje u toj sredini posebno je afirmirano ulogom samostanskih opatica, koje su Kastrioti bili skloni postavljati iz redova izravne rodbine i najbližih lokalnih veza. Taj je prestiž dodatno profiliran uključivanjem muških rođaka i njihovih drugih lokalnih veza u predstavljanje samostana kroz njegove odnose sa sekularnim strukturama Copertina. Kroz ove "ljudske resurse" obitelj je bila u mogućnosti učinkovito kontrolirati svoju baštinu i njome manipulirati, "ponovno koristeći" svoju imovinu za održavanje i daljnje širenje društvenih veza.

Pozicioniranje samostana kao strateške točke koja je trebala osigurati izgradnju društvenog statusa obitelji Kastrioti i njihovu integraciju u lokalnu elitu, bilo je, međutim, dovedeno u pitanje. Tomu su pridonijele lokalne crkvene vlasti koje su imale izravne zahtjeve za neposrednu kontrolu nad plemićkim pokroviteljstvom samostana. Ponukani zahtjevima sabora u Tridentu da se osigura stroga samostanska disciplina, između sedamdesetih i devedesetih godina 16. stoljeća, sufragani sv. Klare pokušali su naseliti samostan redovnicama iz krugova koji nisu bili izravno povezani s Kastriotijima, već iz kruga njihovih vlastitih miljenika. Važno je naglasiti da su ti favoriti bili predstavnici službeničkih obitelji, lojalnih središnjim vladajućim vlastima u Napulju, koje su sve sudjelovale u upravi Copertina. Budući da je samostan također kontrolirao crkveni sufragan samostana u Nardòu, jasno je da su i položaj opatice samostana sv. Klare i osnovna mreža Kastriotija uspostavljena u samostanu bili predmet složene igre moći koja je u konačnici imala za cilj ograničiti ambicije lokalne zemljoposjedničke/feudalne aristokracije na račun prijestolničke birokracije i njezinih svjetovnih predstavnika u Copertinu.

Iako je ponovno uspostavljanje kontrole Kastriotija nad vodećim položajem samostana bilo naizgled otežano njihovim unutarnjim obiteljskim restrukturiranjem u drugoj polovici 16. stoljeća, nema sumnje da je njihova sposobnost obnove bila izravan rezultat njihove učinkovite integracije u lokalni aristokratski milje. Solidarnost njihovih lokalnih saveza je ta koja je na kraju spriječila otuđenje zadužbine od strane rivalskih obitelji i dodatno povećala imovinu obiteljske zadužbine, suptilno

⁶² ASLe, FP, 50r-51v (30. ožujka 1633.); fol. 100r-v (9. listopada 1635.), fol. 75r-76r (16. kolovoza 1635.). Za Francescu Kastrioti, fol. 49v-50v (10. travnja 1636.).

omogućivši povratak Kastrioti opatica kroz obrazovnu praksu koja je pogodovala privrženosti obiteljskih novaka upravi samostana. U sljedećih 150 godina to će ostati ključni obrazac za kontrolu Kastriotija nad samostanom svete Klare, odakle su širili svoju samostansku mrežu i društvene resurse prema nekim novim, urbanim skupinama elite Copertina i njegove rastuće monetarne ekonomije. Osobito značajnu ulogu u tom procesu odigrala je grana obitelji koja se preselila u Napulj, čije su vještine i mreže oblikovale građanski izgled samostana, kao i njegov izravniji pristup glavnom gradu i središnjoj upravi Kraljevstva. Od druge polovice 17. stoljeća uspostavljaju se i druge značajne alijanse, naime, preko novakinja i *educandi* regrutiranih iz redova lokalnih pučkih novih bogataša, čije su veze i stil života dodatno preoblikovali samostansku "društvenu arhitekturu", u kojoj je unutarnji sukob postao očitiji, ali jednako tako ekonomska moć samostana i mogućnosti redovnica i opatica Kastrioti da prošire prestiž i utjecaj svoje obitelji, izvan svojih izvornih obiteljskih saveza i prema raznolikijim slojevima Copertinovog ranomodernog sekularnog društva.

Slikovni prilozi

Slika 1. Tvrđava Copertino, na: <https://fondoambiente.it/luoghi/castello-copertino?Idc>
(autorska prava: PH Cosimo Trono, 2013.)

Slika 2. Crkva sv. Klare, Copertino. Preuzeto s: https://wikivisually.com/lang-it/wiki/File:Chiesa_di_Santa_Chiera_Copertino.jpg, autor Lupiae, pod nazivom „Church of Santa Clara in Copertino, 16th c.“ (Autorska prava su dozvoljena uz uvjet da je autor potpisan.)

Slika 3. Crkva sv. Klare, Copertino, unutrašnjost, preuzeto s: <https://www.salentoacolory.it/la-chiesa-di-s-chiara-a-copertino/> (autorska prava: salentoacolory.it)

Slika 4. Crkva sv. Klare, Copertino, barokni oltar, preuzeto s: <https://www.salentoacolory.it/la-chiesa-di-s-chiara-a-copertino/> (autorska prava: salentoacolory.it)

Nada Zečević

Kinship, Estate and Recruits: The Female Convent of St. Chiara in Copertino and the Integration of the Castrioti family to the Italian South (16th – 18th c.)

Summary

In this paper, I focus on power relations hinted as taking place during the sixteenth and seventeenth centuries within the walls of the female monastery of St. Chiara in Copertino near the south-Italian town of Lecce. This monastery was endowed by the noble Castrioti family, whose ancestors immigrated to Italy from Albania during the late 1460s, following the death of their leader George Castrioti Scanderbeg and the subsequent Ottoman conquest of this region by the Ottomans. A search of the nuns' social backgrounds and their familial connections, as recorded by the local notary evidence which largely supplements the family's and ecclesiastical scattered sources attests to the hidden tensions and conflicts in this endowment. The family's ambition to control the monastery through their abbesses and their local familial alliances, accumulated monastery's wealth and education reflected well the monastery's inner relations, as well as the family's strategies of integration, first into the local seigneurial nobility, then the town's early modern civic structures.

Keywords: castrioti, nunnery of S. Clara in Copertino, nobility, early modern period